

SÜKÛNUN ESTETİĞİ: FAZIL HÜSNÜ DAĞLARCA'NIN ÇOCUK VE ALLAH'INDA MİSTİK İMGELEM

Büşra Tan

- Fazıl Hüsni Dağlarca'nın *Çocuk ve Allah* başlıklı kitabı, Türk şiirinde çocukluk ile metafizik düşüncenin en özgün biçimde birleştiği eserlerden biri olarak değerlendirilebilir. İlk kez 1940 yılında yayımlanan bu kitap, yalnızca çocukluğu konu edinen bir şiir kitabı değil; insanın varoluşunu, evren içindeki yerini, Tanrı'yla kurduğu ilişkiyi ve doğanın sonsuz düzenini çocuk bakışının saflığıyla yeniden kuran poetik bir evrendir. Dağlarca'nın şiirinde çocuk, biyolojik anlamda bir yaş dönemini temsil etmekten çok, hakikate en yakın varoluş biçimidir çünkü çocuk henüz dünyanın alışkanlıklarıyla kirlenmemiş, nesneleri kavramlarla değil sezgileriyle algılayan, evrene hayretle bakabilen bir bilinçtir. Bu nedenle *Çocuk ve Allah*, modern Türk şiirinde metafiziğin dinî öğretiler üzerinden değil, masumiyet ve sezgi üzerinden inşa edildiği önemli metinlerden biri olarak değerlendirilebilir.

Dağlarca'nın şiirinde Tanrı, dogmatik bir inanç sisteminin merkezinde bulunan hüküm koyucu bir varlık olmaktan çok, bütün evreni kuşatan görünmez bir düzenin ve sonsuzluğun sezgisel kaynağıdır. Şair, Tanrı'yı kanıtlamaya veya tanımlamaya çalışmaz; onun varlığını doğanın ritminde, sessizliğinde ve hareket etmeyen görüntülerinde hissettirir. Bu bakımdan *Çocuk ve Allah*, metafizik düşüncüyü felsefi tartışmalar yerine şiirsel sezgiler aracılığıyla kurar. Şair için evren açıklanması gereken bir problem değil, hayranlıkla seyredilmesi gereken büyük bir varlıktır. Bu nedenle şiirlerde sık sık karşılaşılan gökyüzü, yıldız, gece, bulut, deniz, dağ ve ağaç imgeleri yalnızca doğal unsurlar değil; bunlar aynı zamanda insanın kendi varlığını aşmasını sağlayan metafizik eşiklerdir. Çocuk ise bu eşiklerden geçebilen tek varlıktır. Zira çocuk henüz aklın katı sınırları içine çekilmemiştir; varlığı doğrudan doğruya sezebilir.

Şairin doğaya yaklaşımı da bu metafizik bakışın uzantısıdır. Doğa, romantik şiirde olduğu gibi yalnızca estetik haz veren bir manzara değildir. Dağlarca'nın doğası canlıdır; konuşmasa bile sürekli hissedilir, hareket etmese bile varlığını duyurur. Özellikle dağlar, taşlar, bulutlar, deniz ve gökyüzü şiir boyunca büyük bir sessizliğin parçaları hâline gelir. Bu sessizlik boşluk anlamına gelmez; tam tersine bütün seslerin kaynağı olan mutlak uyumu temsil eder. "Fiilsiz Dünya" şiirindeki,

*Kâinatın sükûn senfonisinde,
Aşkın semalarındaki beyaz bulut.
Her şey Allah kadar mevcut ve hareketsiz,
Her şey namevcut.*

dizeleri bu anlayışın en açık göstergelerinden biridir. Burada "mevcut" ile "namevcut" arasında kurulan karşıtlık, Tanrı'nın görünmez fakat mutlak varlığı üzerinden anlam kazanır. Şair için görünen dünya hareket etmektedir; fakat hakikatin bulunduğu düzlemde her şey büyük bir sessizlik içindedir. Bu nedenle hareketsizlik ölümün değil, varlığın en yetkin hâlidir.

Dağlarca'nın doğaya yönelişinde dikkat çeken en önemli özelliklerden biri, "insan" ile "tabiat" arasındaki sınırların silikleşmesidir. Şair, ağacı yalnızca ağaç olarak görmez; onu insan ruhunun uzantısı hâline getirir. Deniz yalnızca su değildir, sonsuzluğun görünür biçimidir. Dağlar ise hem yeryüzünün hem de metafiziğin sessiz tanıklarıdır. Bu nedenle doğa şiir boyunca insanın karşısında duran bir nesne değil, onunla birlikte nefes alan canlı bir bütündür. Modern şiirde sıkça görülen yabancılaşma duygusunun aksine Dağlarca'da insan evrenle çatışmaz; ona karışır, onun ritmine uyum sağlar. Şairin sık sık kullandığı "rahat dağlar", "sessiz dağlar", "uyuyan toprak" gibi ifadeler de doğanın yalnızca fiziksel değil ruhsal bir mekân olduğunu düşündürür.

Bu şiir dünyasında çocuk ile doğa arasında kurulan ilişki de son derece önemlidir. Çocuk, doğanın dilini yetişkinlerden daha iyi anlayan tek varlıktır. Zira o, henüz nesneleri işlevlerine göre değerlendirmez; onların varlıklarını olduğu gibi kabul eder. Öte taraftan Dağlarca'nın şiirindeki çocuk bakışı, "naif gerçekçilik" olarak tanımlanabilecek bir algıyla da yorumlanabilir; dünyaya önyargısız ve ilk kez görüyormuş gibi bakabilme yeteneği şiirin temel hareket noktasını oluşturur. Bu nedenle çocuk için gökyüzü yalnızca gökyüzü değildir, sonsuzluğun kapısıdır. Bir kuş yalnızca kuş değil, Tanrı'nın varlığına açılan işarettir. Ağaçlar yalnızca bitki değil, sessizliğin beden kazanmış hâlidir.

Çocuk imgesi aynı zamanda mistik tecrübenin de merkezinde yer alır. Mistik geleneklerde hakikate ulaşabilmek için benliğin arınması gerektiği düşünülür. Dağlarca'nın şiirinde bu arınma doğrudan dinî pratiklerle değil, çocukluğun masumiyetine dönüşle gerçekleşir. Çocuk, henüz dünyanın çıkar ilişkileriyle, korkularıyla ve iktidar biçimleriyle kirlenmemiştir. Onun evrene yönelttiği bakış saf bir hayretten ibarettir. Şair de tam bu noktada çocukluğu metafizik bir kategoriye dönüştürür. Çocuk olmak, yalnızca küçük yaşta olmak değil;

varlığı ilk kez görüyormuş gibi seyredabilmektir. Bu hayret duygusu kitabın hemen her şiirine yayılmıştır. Ancak Dağlarca'nın hayreti gürültülü değildir. O, romantik şairlerin coşkusundan farklı olarak sessiz bir hayranlık üretir. Hayret, şiirde çoğu zaman konuşmayı değil susmayı beraberinde getirir. "Hayret" adlı şiirde,

*Nasıl yakarlar Allah'ım lambaları her gece,
Nedir ellerin o büyük sabrı.
Karanlıklar içinde bırakmak
Ve seyretmek hâtıraları.*

diyen şair, cevabı olmayan sorular sormaz; daha çok bilinemez olanın güzelliğini kabul eder. Buradaki hayret, bilgiye ulaşma isteğinden çok bilinemez olan karşısındaki iç huzurunu ifade eder. Dolayısıyla şiir boyunca merak ile dinginlik birlikte ilerler. Şairin Tanrı'ya yönelttiği sorular bile huzursuzluk üretmez; aksine inancı daha derinleştiren şiirsel duraklara dönüşür.

Dağlarca'nın şiir estetiğinde sessizlik en başat konular arasında yer alır. Sessizlik yalnızca sesin yokluğu değil, aynı zamanda hakikatin duyulabileceği tek ortamdır. "Susan Dünya" şiirinde ezanın, sokakların, mazinin ve hatta zamanın susması, dünyanın boşaldığını değil, görünmeyen anlamlarla dolduğunu gösterir. Aynı şekilde "Gece Merasimi"nde "İçimde susanlar vardır/Ağaç gibi" dizeleri, sessizliği ruhsal bir olgunlaşmanın simgesi hâline getirir. Bu sessizlik insanı yalnızlaştırılmaz; aksine onu evrenin bütünlüğüne yaklaştırır. Dağlarca'nın şiirinde suskunluk olumsuz değil, yaratıcı bir güç olarak belirir. Şair konuşmayı azaltarak sezgiyi artırır; sözcüklerin çekildiği yerde hakikatin görünür olacağına inanır.

Dağlarca'nın şiirinde ölüm de bu dingin evren tasarımının ayrılmaz parçalarından biridir. Ancak bu ölüm, korku ya da yok oluş duygusuyla değil, varlığın başka bir boyuta geçişi olarak ele alınır. *Çocuk ve Allah*'ta ölüm çoğu zaman sessizlik, tenhalık, akşam ve uyku imgeleriyle birlikte anılır. Böylece ölüm, yaşamın karşısında duran karanlık bir son olmaktan çıkar; kozmik düzenin doğal bir devamı hâline gelir. Bu yaklaşım, kitabın tamamına yayılan metafizik bakışın da temelini oluşturur. Şair için doğada hiçbir şey bütünüyle kaybolmaz; her varlık başka bir sessizliğin içine çekilir. Dolayısıyla ölüm, hareketin sona erdiği değil, hareketin anlamını yitirdiği bir eşiği temsil eder. İnsan bu eşikte bireysel benliğini geride bırakırken evrensel düzenin parçası olur. Dağlarca'nın ölüm karşısındaki tavrı dramatik değildir; kabullenici ve huzurludur. "Tenha" şiiri bu yaklaşımın en belirgin örneklerinden biridir:

*Ben öleceğim, kimse seyretmesin,
Güneş ve düşünceler içinde.
Soyunacağım elbiselerden ve hatıralardan,
Bir semalar sessizliğinde.*

Bu dizelerde dikkat çeken nokta, ölümün yalnızca bedenden ayrılmak değil, aynı zamanda hatıralardan, kimliklerden ve dünyevî yüklerden soyunmak olarak düşünülmesidir. Şairin “elbiseler” sözcüğünü kullanması tesadüf değildir; elbise burada toplumsal kimliğin, tarihsel kişiliğin ve bireysel varoluşun simgesidir. Ölüm ise bütün bu katmanların geride bırakıldığı büyük bir arınmadır. “Semalar sessizliği” ifadesiyse ölümü göğe yükseliş veya Tanrı’ya dönüş şeklinde yorumlamaya imkân tanır. Burada herhangi bir korku, isyan ya da hesaplaşma bulunmaz. Şair yalnızca sessizce çekilmeyi, görünmeden kaybolmayı ister. Ölüm, hayatın en gürültüsüz olayıdır. Bu bakımdan Dağlarca’nın poetikası, ölümü trajediden çok huzur estetiği içinde değerlendirir. Aynı tavır “Şark” şiirinde de sürdürülür:

*Durgun bir akşam gibi çıkıyorum bir yerden
Bir kapı ki açılmış maziye, istikbale.
Ve sessizce düşüyorum ölüm gibi bir hale!*

Bu dizelerde ölüm geçmiş ile gelecek arasında açılan metafizik bir kapıdır. Şair, “*durgun bir akşam*” benzetmesiyle ölümü günün sona erişine benzetirken aslında doğanın döngüsünü insan hayatına taşır. Nasıl ki akşam gecenin başlangıcıysa ölüm de başka bir varoluş biçiminin başlangıcıdır. Geçmiş ve geleceğin aynı kapıda buluşması, zamanın doğrusal akışının ortadan kalktığını düşündürür. Böylece ölüm yalnızca biyolojik bir son değil, zamanın da çözüldüğü metafizik bir eşik hâline gelir. Dağlarca’nın zaman kavrayışı burada belirginleşir; onun şiirinde zaman ilerleyen değil, derinleşen bir olgudur. İnsan çocuklukta olduğu gibi ölümde de sonsuzluğa yaklaşır.

Şairin kullandığı “uyku” imgesi de bu metafizik sürekliliğin önemli parçalarından biridir. Uyku, klasik şiirde olduğu gibi yalnızca dinlenme hâli değildir; ölüm ile hayat arasında duran geçici bir duraktır. Uykuda insan dünyadan uzaklaşır, fakat bütünüyle yok olmaz. Dağlarca’nın şiirinde bu nedenle gece ve uyku sürekli birlikte anılır. Özellikle “Denizden Gelen” şiirinde, “*O deniz dipleri ki uykular için bir yelken.*” dizesi, uyku ile sonsuzluk arasında kurulan ilişkiyi açıkça gösterir. Normal şartlarda yelken hareketi çağrıştırır oysa burada denizin dibinde bulunan ve uykuya ait olan bir yelkenden söz edilmektedir. Hareketi temsil etmesi gereken nesne bile hareketsizliğin simgesine dönüşür. Bu şiirsel dönüşüm, kitabın genel poetikasını anlamak açısından önemlidir. Zira Dağlarca’nın evreninde hakikate yaklaşmanın yolu hızdan değil, yavaşlamaktan; gürültüden değil, sessizlikten geçmektedir.

Dağlarca’nın mistik duyarlılığını besleyen bir başka unsur da “var olmak” fikridir. Şair için varlık, insan iradesiyle kurulan bir başarı değildir; Tanrı’nın sessiz düzeni içinde kendiliğinden gerçekleşen bir oluş hâlidir. “Talih Açıklığı” şiirinde,

*Toprak, tembel bir çocuk gibi uyanmak istemez sabaha...
Ve kaplar hayatı kendiliğinden
Varolmak.*

dizeleri bu düşüncenin en özlü ifadelerindendir. Burada toprağın “tembel bir çocuk” olarak tasarlanması oldukça anlamlıdır. Çocuk nasıl zorlamadan yaşarsa, toprak da zorlamadan var olur. Var olmak için mücadele etmek gerekmez; doğanın büyük ritmine katılmak yeterlidir. Bu düşünce, modern dünyanın üretim, hız ve başarı merkezli insan anlayışından bütünüyle farklıdır. Dağlarca’nın insanı yapan şey çalışması değil, evrenin ritmini duyabilmesidir. Böylece varlık, bireysel bir kazanım olmaktan çıkar; kozmik düzenin sessiz bir parçasına dönüşür. Bu nedenle *Çocuk ve Allah*, yalnızca metafizik temaları işleyen bir şiir kitabı değil, aynı zamanda modern insanın kaybettiği iç huzuru yeniden arayan bir poetik öneridir. Şair, çocukluğun saflığını, doğanın dinginliğini ve Tanrı’nın sezgisel varlığını aynı şiir evreninde buluştururken okurunu da gündelik hayatın gürültüsünden uzaklaştırır. Kitaptaki dağlar, bulutlar, denizler, sessiz şehirler, uyuyan topraklar ve yıldızlı geceler, insanın kendi içine dönebileceği büyük bir metafizik mekâna dönüşür. Bu yönüyle Dağlarca’nın şiiri, yalnızca okunacak değil, içinde yaşanacak bir evren kurar. Sessizlik burada eksiklik değil, hakikatin dili; dinginlik ise edilgenlik değil, varoluşun en yüksek bilincidir.

Modern Türk şiiri düşünüldüğünde *Çocuk ve Allah*, metafizik şiirin en özgün örneklerinden biri olarak değerlendirilebilir. Ahmet Haşim’den Ahmet Hamdi Tanpınar’a, Necip Fazıl Kısakürek’ten Sezai Karakoç’a kadar uzanan metafizik damarın içinde Fazıl Hüsnü Dağlarca kendine özgü bir yerde durur. Necip Fazıl’ın şiirindeki metafizik gerilim daha çok insanın iç çatışmaları üzerinden ilerlerken Tanpınar zamanın metafiziğini kurar; Sezai Karakoç ise diriliş düşüncesini İslam medeniyeti çerçevesinde geliştirir. Dağlarca ise bunlardan farklı olarak çocukluğu metafiziğin merkezine yerleştirir. Onun şiirinde hakikat ne yalnızca zamanın derinliğinde ne de dinî düşüncenin sistematikliğinde aranır; hakikat, çocuğun gökyüzüne ilk kez bakarken duyduğu hayrette saklıdır. Bu yönüyle *Çocuk ve Allah*, modern Türk şiirinde çocukluğu psikolojik veya pedagojik bir unsur olmaktan çıkarıp ontolojik ve kozmik bir kategoriye dönüştüren ilk büyük eserlerden biri olarak okunabilir.

Çocuk ve Allah; Fazıl Hüsnü Dağlarca’nın yalnızca şiir anlayışını değil, varlık tasavvurunu da en yoğun biçimde yansıtan eserlerinden biridir. Kitap boyunca çocuk, doğa, Tanrı ve evren birbirinden ayrılan kavramlar değil; aynı hakikatin farklı görünüşleri olarak belirir. Sessizlik, gece, uyku, taş, dağ, kuş ve gökyüzü gibi imgeler, insanı gündelik hayatın sınırlarından çıkararak metafizik bir huzur alanına taşır. Şair, Tanrı’yı ispat etmeye çalışmaz; onu doğanın ritminde hissettirir. Ölümü korkulacak bir son olarak değil, sessizliğin en olgun biçimi olarak kabul eder. Çocukluğuysa yalnızca geçmişe ait bir hatıra değil, insanın yeniden ulaşması gereken ontolojik saflık olarak değerlendirir.